

KULTŪRINIO IDENTITETO PARIBIO KLAUSIMAS: VISUOMENINIAI-KULTŪRINIAI L.P. KARSAVINO PAŽIŪRŲ APMATAI

Jonas Jonušas¹

¹*Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo fakultetas
Adresas: Putvinskio g. 70, LT-44211 Kaunas
El. paštas: jonas.jonusas@mrui.eu*

Anotacija. Straipsnyje aptariama aplinka, dariusi poveikį L. P. Karsavinui (1882-1952), jo gyvenimo Kaune laikotarpiu. Siekta atsižvelgti į kūrybinę filosofo savimonę, pokario metais paveiktą lagerio atmosferos ir padariusią tiesioginę įtaką traktato Apie tobulybę tematikai, susijusiai su egzistenciniais ir asmeninio išlikimo klausimais. L. P. Karsavinas žymus religijos filosofas, kultūros istorikas, dėstęs Lietuvos universitete, nuo 1930 m. VDU. L. P. Karsavinas drauge su M. Romeriu, V. Sezemanu priskirtini iškiliausiems to laikotarpio humanitarinės minties atstovams. Po revoliucijos išsiųstas iš Rusijos, L. P. Karsavinas sugebėjo rusiškąją kalbinę savimonę papildyti lietuviškąja, puikiai abi jas suderindamas. Traktatas Apie tobulybę parašytas 1952 m. Abezės lageryje. Minėtame traktate, kaip ir kitame jo nepublikuotame traktate Apie laiką (1950), įprasminamos jo svarbiausios metafizinės idėjos. Filosofo itin mėgstamas ir dažnai vartojamas graikiškas žodis *μετάνοια*, kuriam lietuvišką atitikmenį protausena sugalvojo pats L. P. Karsavinas. Tyrimo tikslas buvo apibrėžti, koku laipsniu ir kaip skirtingų kultūrų elementai (įgimti ir įgyti) paveikė filosofo mąstymo būdą, kalbinę pasaulėžiūrą, vertybių išgryninimą. Apibendrinus galima teigti, kad lietuvių kalba parašytame traktate Apie tobulybę L. P. Karsavinas sėkmingai įveikė kalbinį ribotumą, sėkmingai pavartojo ne vieną neologizmą siekdamas kuo adekvačiau išreikšti abstrakčią mintį.

Pagrindinės sąvokos: kultūrinės vertybės, kalbinė savimonė, laikinumo samprata, lingvistinė pasaulėžiūra, dvasinis saugumas.

ĮVADAS

Lietuvos visuomeninės filosofinės minties istorijoje XX a. 3-4 dešimtmetis yra vienas turtingiausių ir sudėtingiausių laikotarpių. Tuo metu nacionalinė savimonė pasiekė gana aukštą lygį, formavosi profesionali idealistinės-religinės filosofijos kryptis (S. Šalkauskis, A. Dambrauskas-Jakštas, L. Karsavinas, A. Maceina ir kt.). Tai labai prieštaringas laikotarpis, palikęs daugiasluoksnią dvasinę kultūrą, įvairias ideologines sroves ir filosofines koncepcijas. Šis turtingas etapas domina Lietuvos kultūrinio palikimo tyrinėtojus.^{1,2,3}

Minėtu laikotarpiu susidomėta anksti. Jau prieškarinio filosofai pradėjo tyrinėti 3-4 dešimtmečio dvasines vertybes. Tačiau daugiausia dėmesio buvo skiriama Lietuvos istorijos ir literatūros istorijos klausimams, iš dalies kultūrinių vertybių kūrėjų pasaulėžiūrai. Tuo tarpu

¹ Rūta Rickevičiūtė, Sezemano filosofijos samprata, *Filosofija. Sociologija*, 1, 1990, 53.

² Ališanka E., *Vaidijantis žmogus: sacrum sklaida kultūroje*, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 1998.

³ Donskis L., *Moderniosios sąmonės konfigūracijos: Kultūra tarp mito ir diskurso*, Vilnius: Baltos lankos, 1994, p. 153-167.

visuomeninės filosofinės minties raidos analizės beveik nebuvo. S. Šalkauskis, A. Dambrauskas-Jakštas, I. Tamošaitis ir kt. daugiausia dirbo, kurdami teorinį-filosofinį nacionalinio pobūdžio lietuvių pasaulėžiūros pagrindą. Į šį kultūrinį kontekstą integravosi ir jį praturtino į Lietuvą persikėlusio gyventi L. Karsavino savimonės aspektai⁴.

Kultūrinis palikimas daugeliu atžvilgių dabartį veikia aktyviai, įsipina į dabarties žmonių gyvenimą, darbą bei santykius ir tam tikru mastu sąlygoja ateities pasiekimus. Žinoma, įvairių laikotarpių kultūra, vieni ar kiti jos reiškiniai nevienodai veikia dabartį, bet tai nepaneigia fakto, jog tarp dabarties ir praeities visada esama gyvo ir veiksmingo kultūrinio sąlyčio⁵. Prie išsamesnio L. Karsavino kultūrinio palikimo pristatymo visuomenei prisidėjo literatūros istorijos tyrinėtojai^{6,7}. Tačiau minėtų tyrinėtojų laiko samprata buvo paliesta tik iš dalies.

Išsamiau atlikti produktyviausio L. Karsavino laikotarpio, t. y. 3-4 dešimtmečio, filosofijos bei visuomeninės minties analizę dėl ribotos apimties negalima. Viena tik aišku, kad siekiant suprasti L. Karsavino vertybių sistemą svarbu išanalizuoti įvairias filosofines sroves, kryptis, koncepcijas, paveikusias mąstytoją, ne tik išskiriant teorines koncepcijas, bet ir nustatant atskirų mąstytojų pozityvų poveikį bendroje L. Karsavino vertybių sistemoje. Jis buvo produktyvus europinio lygio krikščioniškosios filosofijos, eklektiškai sujungusios Rytų ir Vakarų vertybes, populiarintojas ir įtakingas idealistinės filosofijos tarpukario Lietuvoje autoritetas, vienas pirmųjų pasiūlęs lietuviškus sąvokų atitikmenis, pradėjęs kurti filosofijos terminiją. Vis dėlto nepaisant didelio L. P. Karsavino pritaipimo Vakarų kultūroje (ypač gyvenimo Lietuvoje laikotarpiu), negalima jo laikyti pastarosios apologetu. „Šiandieninėje ortodoksų teologijoje yra nemažai mąstytojų, teigiančių, jog Rytų ir Vakarų krikščionybės sampratos yra nesuderinamos ir esmingai skirtingos. <...> Graikijoje šią poziciją gina žymus filosofas ir teologas Christos Yannaras, kuris, remdamasis Heideggerio Vakarų metafizikos destrukcija teigia, esą scholastinėje filosofijoje prasideda tikroji būties užmarštis, tapusi atramos tašku sekuliarizmui ir modernizmui, besireiškianti visose Vakarų dvasinės būties formose. Tai - susvetimėjimas tarp Dievo ir žmogaus, subjekto ir objekto, techninis požiūris į supantį pasaulį, kuris svetimas Rytų krikščionių kultūroje dėl mokymo apie Dievo pasiekiamumą imanencijoje, mokymo apie Dievo Nesukurtąsias Energijas, persmelkiančias

⁴ Eretas J., Dvi generacijos mūsų krikščioniškosios kultūros tarnyboje. LKMA Suvažiavimo darbai, VII, Roma, 1972, p. 23.

⁵ Lotmanas J., Peterburgo simbolika ir miesto semiotikos problemos in: Kultūros semiotika: straipsnių rinktinė (vertė D. Mitaitė), Vilnius: Baltos lankos, 2004, p.337.

⁶ Tamošiūnienė I., L. Karsavino etinių pažiūrų ontologiniai pagrindai / Problemos, 1982, Nr. 27

⁷ Greimas A.J., L. Karsavino aktualumas / Baltos lankos, 1991, Nr.1

visą būtį ir patį žmogų⁸. L. P. Karsavinas, turėjęs neabejotinai slaviškas šaknis, naudodamasis klasikinių kalbų (graikų ir lotynų) žiniomis helenistinį elementą ortodoksijoje jautė kaip labai savą, kultūriškai artimą.

Aiškiau suvokti L. Karsavino vertybių sistemą padeda *lingvistinės kultūrologijos* terminas, kaip į žmogų orientuotos paradigmos produktas. Lingvistinė kultūrologija mokslininkų jau senokai traktuojama kaip kompleksinė mokslinė disciplina su jai būdinga sintetinančia prigimtimi. Pasitelkiama kalbos funkcionavimo ir kultūros tarpusavio sąveika, atsispindinti kaip vientisas kalbinis ir nekalbinis (kultūrinis) turinys, pastaruoju metu analizuojamas sisteminiais metodais. Straipsnyje lingvistinės kultūrologijos terminas siejamas su platesne pastarųjų metų rusų kultūros refleksija, įvertinimu⁹¹⁰¹¹¹².

Tyrimo aktualumas. Šiuolaikinė kultūrologinė situacija ypatinga tuo, kad kalbininkai ieško dvasinio pamato kalboje, bandoma panaudojant kalbą kaip priemonę įvertinti tautos dabartį ir praeitį. Kaip vienas iš galimų lingvistinės kultūrologijos objektų įvardijamas tikslesnis rusiškosios tapatybės apibrėžimas, į kurį įeina kalba ir kultūra¹³.

Pačia plačiausia prasme lingvistinės kultūrologijos metodologiniai pagrindai sudaryti iš tam tikrų konceptologijos elementų, hermeneutikos ir bendrosios filologijos teiginių. Yra nuomonių, kad kalbos ir kultūros elementų tarpusavio sąveikos tyrinėjimo metu yra nagrinėjami atskiri kalbos ir kultūros komponentai. Šiuo atveju svarbiausia nustatyti, pirma, adekvačias kalbines priemones, kuriomis išreiškiamas kultūrinis vienetas diskurse, antra, kokios yra pragmatinės apeliavimo funkcijos į kultūrinį vienetą skirtingose komunikacinėse situacijose¹⁴.

Tyrimo objektas. Straipsniu siekiama aptarti kultūriškai konotuosus L. Karsavino filosofinio traktato *Apie tobulybę* vienetus originaliame lietuviškame ir išverstame į rusų kalbą variantuose, taip pat įsigilinti į lageryje parašyto teksto *Apie laiką* religinėje (ortodoksinėje) perspektyvoje matomą / nujaučiamą gyvenimo baigtį.

⁸ Sungaila. G. Kuo skiriasi ortodoksų ir katalikų dvasingumas? (Ortodoksų perspektyva)

<http://www.ortodoksas.lt/2014/11/kuo-skiriasi-ortodoksu-ir-kataliku.html> [žiūrėta 2018-01-29]

⁹ Степанов Ю. С. Контакты. Словарь русской культуры. Опыт исследования / Ю. С. Степанов.- Москва: Школа << Языки русской культуры >>, 1997.-824 с.

¹⁰ Воробьев В. В. Лингвокультурология (Теория и методы): монография / В. В. Воробьев.- М.: РУНД, 2008.-340 с.

¹¹ Телия В. Н. Основные постулаты лингвокультурологии / В. Н. Телия // Филология и культура: материалы второй Межднар. конф.-ТГУ им. Г. Р. Державина, 1999.- С. 45-47.

¹² Алефиренко Н. Ф. Синергетика лингвокультурологии как методологическая проблема/ Н. Ф.

Алефиренко // Русское слово в центре Европы: сегодня и завтра.- Братислава, 2005. – С. 75-79.

¹³ Воробьев В. В. Лингвокультурология (Теория и методы): монография / В. В. Воробьев.- М.: РУНД, 2008.-С. 3-5.

¹⁴ Слышкин Г. Г. От текста к символу: лингвокультурные концепты прецедентных текстов в сознании и дискурсе / Г. Г. Слышкин.- Москва: Academia, 2000.- 8 (128) с.

Tikslas. Gilinantis į tautinės kultūros pasireiškimus, įsitvirtinusių kalboje, lingvistinės kultūrologijos koncepcija padeda geriau suvokti kalbos ženklų kultūrinę semantiką, kuri susiformuoja sąveikaujant dviem skirtingiems kodams (vykstant komunikacijos procesui, įskaitant ir tarpkultūrinę komunikaciją) – kalbos ir kultūros.

TAUTIŠKAI KONOTUOTŲ VEIKSNIŲ SISTEMA TARPKULTŪRINĖJE KOMUNIKACIJOJE

Vykstant dviejų ar daugiau kultūrų sąlyčiui, kiekviena kultūra visų pirma pasireiškia kaip objektas, kurį turi suvokti kitos kultūros atstovas, veikiamas savos kultūrinės terpės dinaminių sistemų, kurias sudaro įvairūs ženklai. Tokiu atveju sąveika tarp kultūrų negali būti lygiavertė, sudaryta paritetiniais pagrindais.

O. Leontovičius sudarė veiksnių sistemą, pagal kurią galima apibrėžti tarpkultūrinės komunikacijos lingvistinę specifiką tautiniu-kultūriniu aspektu:

1. Veiksniai, susiję su tautos kultūrine tradicija: draudimai, tabu, bendravimo stereotipai, etiketo ypatybės, nuo kurių priklauso visuomenės specifinė vidinių santykių sistema.

2. Veiksniai, susiję su socialine padėtimi ir bendravimo socialinėmis funkcijomis. Tai funkciniai dialektai ir etiketo šablonai.

3. Veiksniai, apimantys socialinę situaciją siaurąja prasme. Tada svarbūs psichinių procesų ypatumai, pasireiškiantys skirtingose veiklos sferose: kalbinės veiklos psicholingvistinė sąranga, ekstralingvistiniai reiškiniai.

4. Veiksniai, nulemti konkrečios bendruomenės kalbos specifikos, suvokiami kaip kultūros simboliai¹⁵.

SIMBOLIO KAIP TARPKULTŪRINĖS KOMUNIKACIJOS VEIKSNIO MOTYVACIJA

Svarbiausia simbolio, kaip kultūros produkto, ypatybė motyvacija. Motyvavimas atsiranda sąveikaujant abstraktiems ir konkretiems simbolinio turinio elementams. Tai pagrindinis simbolio ir ženklo skirtumas. Ženklo atveju ryšys tarp to, kas reiškama, ir reiškiančiojo, yra spontaniškas ir sąlyginis. Simbolio motyvacija grindžiama analogija, kuri sudaro sąlygas semantinei transpozicijai (reikšmės perkėlimui), pvz., metaforai, metonimijai ir sinekdochai. Motyvacija jungia simbolį su metafora ir metonimija. E. Kasireris pabrėžė

¹⁵ Леонтович О. А. Русские и американцы: парадоксы межкультурного общения: Монография / О. А. Леонтович. – Волгоград: Перемена, 2002.-435с. (191-192)

metaforos reikšmę konstruojant realybę iš simbolių¹⁶. Mitologinės analogijos paremtos metaforomis; simbolio abstraktus ir konkretus turinys siejamas metaforos pagrindu.

Simbolis ir ženklas labai svarbūs semiotiniame diskurse: jie abu konvencionalūs ir grindžiami trijų komponentų modeliu (tai, kas reiškiamas, tai, kas reiškia, ir semiotinė jungtis). Semiosfera apima visus ženklus, kurie priklauso kultūrinei sistemai. Jie yra tarsi kultūrinės informacijos inskripcija¹⁷. N. D. Ariutiunovos nuomone, ženklai yra sąlyginiai ir sutartiniai, o simboliai – kanoniški, bet skirtingai nei ženklas simbolis neišreiškia tiesioginės nuorodos į denotatą¹⁸. Ženklas tampa simboliu tik tada, kai jo naudojimas sąlygoja ne vien požiūrį į simbolizuojamą objektą, bet ir santykį su plačiu spektru antrinių konvencionalių reikšmių. Ženklą užtenka suprasti, o simbolis reikalauja interpretacijos.

Iš to, kas pasakyta, galima daryti prielaidą, kad simboliui būdinga ženklo prigimtis, nors simbolis tiesiogiai nenurodo denotato. Vis dėlto išorinis ar vidinis sutapimas su simbolizuojamu objektu gali išlikti. Dažnu atveju tautos kultūriniu simboliu gali būti vertėjas, tam tikri jo asmenybės komunikaciniai bruožai. Komunikaciniai asmenybės įgūdžiai, kaip lingvistinio tyrimo objektas, apibūdina vertėją kaip turintį tam tikrus kultūrinius-kalbinis ir komunikacinius sugebėjimus, žinias, nuostatas, elgesio modelius¹⁹.

VERTĖJO KALBINĖS NUOSTATOS

Komunikacinės vertėjo asmenybės savybės visą tarpkultūrinio dialogo procesą padaro sistemingą. Jis yra daugiasluoksnis ir įvairiaaspektis. Tradiciškai kalbinė asmenybė suvokiama kaip duotybė, išimtį sudaro tie atvejai, kai meninis pavidalas pats savaime yra kalbinės asmenybės dalis, kuri neegzistuoja atskirai, o visų pirma priklauso nuo autoriaus, o verčiant yra veikiamas vertimo kalbos ypatybių ir vertėjo interpretacijos²⁰. Tačiau labai svarbios „atraminės“ sąvokos, kurioms L. P. Karsavinas suteikė didelį semantinį krūvį, tekste vertėjo perteikiamos originalo kalba. Viena tokių svarbių sąvokų graikiškas žodis *metanoia*. Jis Rytų krikščioniui reiškia sąmonės būvio pasikeitimą peržengus šventyklos slenkstį, egzistencijos

¹⁶ Cassirer E. The philosophy of symbolic forms / E. Cassirer.-Vol. 2. Mythical thought.- New Haven; London, 1970.-298 p.

¹⁷ Kourdis E. The Semiotic School of Tartu-Moscow: The Cultural „Circuit“ of Translation / Going East: Discovering New and Alternative Traditions in Translation Studies / Larisa Schippel / Cornelia Zwischenberger (eds.): Frank and Timme , p. 149-169.

¹⁸ Арутюнова Н. Д. Метафора и дискурс / Н. Д. Арутюнова // Теория метафоры: Сб. науч. тр. - М., 1990.- 256 с.

¹⁹ Богин Г. И. Модель языковой личности в ее отношении к разновидностям текстов / Г. И. Богин.- Л., 1984.-256 с.

²⁰ Сорокин Ю. А. Чем художественный перевод отличается от нехудожественного? (Предварительные и априорные рассуждения) / Ю. А. Сорокин // Социокультурные проблемы перевода: Сб. науч. тр. – Вып. 8. – Воронеж:Изд-полиграф. центр Воронеж. гос. ун-та, 2008.- С. 44-49.

matmens pasikeitimą iš žemiškojo į transcendentinį. Vertimo tekste į rusų kalbą išlaikoma originali rašyba graikiškais rašmenimis (*μετάνοια*), kad būtų kuo adekvačiau perteikta originali mintis, būdinga Rytų krikščionybei. Veiksmažodinė šio žodžio forma verčiama junginiu, perfrazuojant šv. Joną Krikštytoją, *pakeiskite savo mąstymą, proto (protavimo) kryptį*²¹. L. P. Karsavino pasiūlytas naujadaras lietuvių kalboje *protausena*, kuris atitiktų rusų kalbos žodžius *одумайтесь, опомнитесь*. Dėl nepakankamai ištobulintos XX a. 3-4 dešimtmečio lietuvių mokslo kalbos ir terminijos autorius šalia lietuviškų sąvokų pateikia ir jų atitikmenis graikų, lotynų, rusų, prancūzų kalbomis. Persimainymas apima ir žmogų, ir visą pasaulį. Galutinis persimainymas įvyks atėjus Viešpaties Dienai, o kol jis neįvyko žmogus turi kęsti netobulą egzistenciją²². Kitas svarbus graikiškas terminas, vartojamas artima mąstymo pakeitimo reikšme, *μέθεξις*. Rusiškame tekste jis verčiamas kaip bendradarbiavimas, participacijos principas²³. Vakaruose ortodoksijos ideologų analogiškos problemos buvo svarstomos praėjus nemažai laiko po Antrojo pasaulinio karo. Vienas žymiausių teorinės minties atstovų, savo gausiuose darbuose reflektavusių Rytų krikščionybę, britų kilmės dvasininkas Kallistos Ware. Jis remdamasis žymiais rusų mąstytojais G. Florovskiu, V. Loskiu, V. Rozanovu savaip interpretuoja graikiškos sąvokos *metanoia* semantiką, joje išvelgdamas papildomų niuansų, kurie dar labiau praplečia karsaviniškąją sampratą²⁴.

Asmenybės kalbinė-komunikacinė saviraiška apima lingvistines priemones ir kompetencijas, kurios tekste realizuojamos dviem kalbos aspektais – autorine ir veikėjų kalba. Versdamas tekstą vertėjas neišvengiamai jį savaip suvokia, o kartais net perkoduoja kai kuriuos simbolius. Perkoduoti religinius simbolius, turinčius tūkstančio ar daugiau metų reikšmės, kaip konstantos, tradiciją, sudėtingiausia. Vienas žymiausių rusų religinių mąstytojų V. N. Loskis (1903-1958) palaiko poziciją, kad Tėvo, kaip vienintelio tikrojo prado, dieviškumo šaltinio ir Trejybės ištakų, interpretavimas organiškai Rytų tėvams, kurie brėžia savą Trejybės perspektyvą. Jų ontologinis Trejybės matymas – konkretesnis, asmeniškasis. Todėl iš Vakarų krikščionybės ateinančius simbolius, verbalizuotus sąvokomis *filioque, spiratio*, tenka perkoduoti ortodoksijai artimomis sampratomis. Rytų tradicija remiasi graikų teologija, todėl neatitikimą įvardija sąvoka aporija (gr. *απορία*), kuri reiškia trūkumą, nesupratimą, dvasinę

²¹ А. П. Карсавин. О совершенстве (пер. А. Ковтун, предисл. и коммент. С. С. Хоружего) // Московская патриархия. Богословские труды, сборник 39, издательский совет русской православной церкви, Москва, 2004, с. 294-295.

²² L. Karsavinas, Apie tobulybę // Iš rankraščinio palikimo. Publikaciją ir komentarus parengė T. Raudeliūnas // Problemos. No. 46. 1994. p. 143.

²³ А. П. Карсавин. О совершенстве (пер. А. Ковтун, предисл. и коммент. С. С. Хоружего) // Московская патриархия. Богословские труды, сборник 39, издательский совет русской православной церкви, Москва, 2004, с. 278.

²⁴ Kallistos Ware, *The Orthodox Way*, St. Vladimir's Seminary Press, Crestwood, NY 10707, 1986, p.17.

mirtį²⁵. Šiuo atveju vertėjas yra ir interpretatorius, įgijęs daug kultūrologinės patirties, Rytų ir Vakarų kultūros sintezė turi būti persmelkusi jo sąmonę.

Sudėtingas įvairių tautų psichinių-fiziologinių, socialinių, nacionalinių-kultūrinių ir kalbinių skirtumų kompleksas lemia tai, kad tarpkultūrinės komunikacijos lygmeniu lingvistinė diferenciacija sąlygoja skirtingų kultūrų dialogo sėkmę. Verta atkreipti dėmesį, kad ankstyvuoją laikotarpiu slavų tautų mentalitetui buvo būdingas mitologinis mąstymas, tam tikra prasme išlikęs iki šiol. Slavų kultūros ištakos mitinės-archetipinės. Jos davė pradžią rusų kultūrai, iš graikų perėmusiai ortodoksiją ir joje organiškai įsišaknijusiai.

Rusų kultūros samprata apima tris segmentus: pagoniškąją slaviškąją, Bizantijos ir vakarų. Iš šių dedamųjų susiformavo viena turtingiausių pasaulio nacionalinių kultūrų, jungianti Rytus ir Vakarus, taip pat turinti daug bendro su XX a. pradžioje atgimusia lietuvių tautine kultūra. Pasak V. N. Loskio, pasaulio suvokimo skirtumai gali diferencijuotis kartu suartėdami, supanašėdami ir transcendentinėje perspektyvoje sukurdami fenomeną, kuris gali būti suvokiamas kaip vienybė, užgimstanti skirtumuose²⁶. Panašios nuomonės laikosi ir J. M. Lotmanas teigdamas, kad „tarpusavio susipažinimo, praturtinimo procesas, neišvengiamai įtraukiantis į unifikuoją kultūrinį pasaulį, sąlygoja ne tik tautų suartėjimą, bet ir jų mentaliteto specializaciją. Kultūros, patekusios į svetimą jai kultūrinį lauką, autentiškumas tampa ryškesnis ir akivaizdesnis“²⁷.

Tai, koks bus vertėjo požiūris į kalbą, lemia šie komponentai:

1. *vertybinis komponentas* – vertėjo kompetencija, jo, kaip asmenybės, vertybių sistema, požiūris į gyvenimo prasmės klausimą. Vertybinio komponento buvimas leidžia turėti pirminį ir drauge pamatinį pasaulėvaizdį, kalbinį pasaulio paveikslą, dvasinių vertybių hierarchiją. Visa tai labai svarbu nacionalinio charakterio formavimuisi ir gali būti realizuojama lingvistinės-dialoginės komunikacijos metu;

2. *kultūrologinis komponentas* sąlygoja kultūros įsisavinimą, verbalinio ir neverbalinio elgesio taisykles;

3. *asmenybės komponentas* nusako tai, kas individualu, asmeniškai kiekviename žmoguje²⁸.

²⁵ В. Н. Лосский, Очерк мистического богословия восточной церкви. Догматическое богословие, Свято-Троицкая Сергиева Лавра, 2012, с. 93-94.

²⁶ В. Н. Лосский, Очерк мистического богословия восточной церкви. Догматическое богословие, Свято-Троицкая Сергиева Лавра, 2012, с. 103.

²⁷ Лотман Ю. М. О семиосфере / Ю. М. Лотман // Труды по знаковым системам. - Тарту, 1984. - С. 22.

²⁸ Ioannis Petrou and Christos Tsironis, Orthodoxy and Cultural Identification in Modern Greece // Orthodox Christianity and Contemporary Europe. Ed. by Jonathan Sutton, Wil van den Bercken, Leuven, Paris, Dudley, MA, 2003, p. 503-517(514)

Asmens kalbiniai-komunikaciniai gebėjimai susiformuoja disponuojant tam tikru lingvistiniu arsenalu, kuris suteikia galimybę mintį perteikti kita kalba. Kalbiniai-komunikaciniai gebėjimai yra esminis tiek tiesioginės, tiek netiesioginės komunikacijos komponentas, leidžiantis teksto autoriui perteikti kultūrinius elementus, kurie gal būti lyginami su kitoms kultūroms būdingais elementais, sąlygojamais tautinio mentaliteto²⁹. Asmens (vertėjo) kalbinių gebėjimų individualumą lemia vidinis santykis su kalba, sugebėjimas išvelgti išskirtines teksto kalbines prasmes ir niuansus.

KŪRYBINĖS SAVIMONĖS BRUOŽAI

Levo Karsavino (1882—1952) kūrybinę savimonę galima atkurti remiantis jo biografiniais duomenimis, publicistika, kur reflektuojamas gyvenimo ir kūrybos laikas (kiek tai buvo įmanoma atskirais mąstytojo gyvenimo etapais), rašoma apie kūrybos sampratą ir impulsus, atskleidžiama konkrečių kūrinių genezė. L. Karsavino gyvenimo ir kūrybos situacija nuolat keitėsi.

Svarbiausias L. Karsavino kūrybinės savimonės akcentas — net sunkiausiose gyvenimo situacijose savęs kaip kuriančio žmogaus suvokimas. Filosofo tekstuose nuolat brėžiama ryški biografijos ir kūrybos paralelė: „Netobulybė yra neužbaigtumas, tame tarpe ir asmenybės neužbaigtumas laike, kai ji egzistuoja dabartyje, bet nežino, kas bus ateityje“³⁰. Atkreiptinas dėmesys, kad taip L. Karsavinas mąstė įkalintas lageryje, nujausdamas, kad čia pasitiks ir gyvenimo saulėlydį. Anot E. Lubytės, „Pastangos išlikti prieštarybių apsuptyje atmeta didžiamperinį kategoriškumą. Sovietmečio meninėje kalboje tai suformavo savitą poetinių metaforų, neišsakymų, užuominų kalbą“³¹. Traktate „Apie laiką“ pastebima autentiška gyvenimo ir kūrybos pastanga. Negalėjimas kurti L. Karsavinui kėlė depresiją, jis bijojo tuščių tarpų be rašymo, todėl beprasmė kalėjimo kasdienybė buvo užpildoma filosofinio traktato rašymu, gerai permąstant kiekvieną žodį, nes popieriaus gauti buvo nelengva. L. Karsavino jautrumą, galima sakyti,— net keliamus aukštus kriterijus žodžiui, liudija išlikę rankraščiai. Jie subraukyti, ieškant tinkamo žodžio, kartais susirašant paraštėje ilgas sinonimų eiles lietuvių, rusų, lotynų, prancūzų ir kitomis kalbomis. Pasak A. Kovtun, L. Karsavino tekstuose ypač dažni paaiškinimai, patikslinimai lotynų ir graikų kalbomis. Jie svarbūs konteksto semantikai suvokti.

²⁹ Ковтун, А.И. Чеслав Милош о языке : (деконструкция представлений в эссе "Придорожная собачонка") / Актуальные проблемы современного литературоведения и фольклористики. Алмата : Казахский национальный университет им. Ал-Фараби, 2006, с. 63-72.

³⁰ Архив Л. П. Карсавина // Семейная корреспонденция. Неопубликованные труды // Составление, предисловие, комментарий — П.И. Ивинский, Вильнюс, 2002, Университет Вильнюса, с. 138

³¹ Tylusis modernizmas (sud. E. Lubytė), Vilnius: Tyto alba, 1997, p.4.

Filosofiniai ir teologiniai terminai dažnai plačiau aiškinami lotyniškai. L. Karsavino tekstuose ne kartą yra pasireiškusi kalbų sąveika, nors ji gnostinės prasmės niekada nepakeitė/neiškrepė — filosofas visada buvo labai atidus kontekstinei prasmei³².

L. Karsavinui, kaip filosofui, buvo svarbi kalbos, apskritai žodžio samprata. Jis žodį, įvardijantį sąvoką, neretai tikslindavo, keisdavo kitu, jo nuomone, geriau atspindinčiu tą ar kitą sąvoką. Pavyzdžiui, netobulybei pavadinti L. Karsavinas pateikia net keturis atitikmenis rusų kalba: *несовершенство, незавершенность, неполная осуществленность, неполная актуальность*³³. Viena iš esminių filosofo nuostatų — atvirumas kasdienybei, jos ontologinio vertingumo pajauta. „Aš“ kaip asmenybė save tobulina ontologine prasme per nuolatinį nykimo-atsiradimo/tapimo (rus. *погибание-становление*) procesą³⁴. Sielai būdingas transcendentinis „alkis“, nepasisotinimas gyvenimiškąją egzistencija. Graikų kalboje tai apibrėžiama terminu *epektasis*³⁵. Būtis atnaujinama per kintančio pasaulio pavidalus, užfiksuojant, sustabdant akimirką. Galutinis taškas, kuriame užbaigiamas būties ciklas, - mirtis. Prisiminimų reikšmė didžiulė, tačiau juos svarstant nesusetelkiama ties smulkmenomis, svarbesnis pats laiko patyrimas, akimirkos reikšmingumas, o ne materialios detalės. Kasdienybė, kaip būties pamatas, yra kintanti, keičianti ir aplinką, ir žmones. Karsavino tobulumo samprata turi egzistencinį pobūdį, jai būdingas tikrosios būties pojūtis, neištirpstantis materialiuose daiktuose: „Tobulybė yra viso to, kas yra, buvo, bus ar gali būti, pilnatis. <...> Nėra nieko, kas nebūtų tobulybėje“³⁶.

L. Karsavino mąstymas apie egzistenciją gyvenant Abezės lageryje — nuolatinis, įvairus, kasdien patiriamas. Egzistencija yra buvimo šioje žemėje pasireiškimas, suvokiamas istorijos, tautų, kartų grūstyje. Gyvenimas siejamas su istorija jau gyvenusių žmonių. Ypač ryški L. Karsavino raštuose Antikos trauka — krikščioniškieji tekstai taip pat sudaro ženklų filosofo palikimo dalį, tačiau juose išradingai persipina antikiniai motyvai su ortodoksinei krikščionybei būdingomis nuostatomis. Ypač subjektyvus santykis su tuo, kas gyvenimiška, pasireiškia poezijoje. Filosofui prieš akis iškyla visapusiškas gyvenimo vaizdas; eiliuodamas jis laikėsi ir sonetų rašymo tradicijos, ir aprėpė literatūrinį bei kultūrinį kontekstą³⁷.

³² Ковтун А., Многоязычие как константа языкового сознания Л.П. Карсавина. О переводе трактата Л.П. Карсавина << О совершенстве >> // Kalbų studijos, Nr.13, 2008, p.41(38-43), Kaunas: Technologija, ISSN 1648-2824

³³ Архив Л. П. Карсавина // Семейная корреспонденция. Неопубликованные труды // Составление, предисловие, комментарий — П.И. Ивинский, Вильнюс, 2002, Университет Вильнюса, с. 138

³⁴ Ibid.

³⁵ Kallistos Ware, *The Orthodox Way*, St. Vladimir's Seminary Press, Crestwood, NY 10707, 1986, p. 185.

³⁶ L. Karsavinas, *Apie tobulybę // Iš rankraščinio palikimo. Publikaciją ir komentarus parengė T. Raudeliūnas // Problemos. No. 46. 1994, p.120*

³⁷ Ты все один: что будет и что было, /И есть всегда чрез Смерть. Так отчего /В темнице я, отторжен от всего /И рабствую, бессильный и унылый? (Венок сонетов, XIV) // Архив Л. П. Карсавина // Семейная

L. Karsavino mokslinės ir kūrybinės veiklos kelias ilgas, prasidėjęs dirbant Petrogrado universitete ir trukęs beveik keturiasdešimt metų, kai buvo parašyti paskutiniai nepublikuoti traktatai, pateikiami leidinyje *Архив Л. П. Карсавина // Семейная корреспонденция. Неопубликованные труды // Составление, предисловие, комментарий — П.И. Ивинский, Вильнюс, 2002, Университет Вильнюса.*

Neretai L. Karsavino filosofinė mintis vertinama kaip vientisa, pasikartojanti. Iš tiesų, joje yra svarbiausių temų grupės — gyvenimo prasmės, pasaulio (gamtos ir visuomenės) vienumo su Dievu, visuotybės kaip dinaminio esamybės prado,— kurios išryškėja jau ankstyvuose tekstuose ir plėtojamos iki gyvenimo pabaigos. Jos kartojasi, bet kartu kinta, įgydamos vis naujų niuansų.

Svarbiausi L. Karsavino tekstų analizės aspektai yra: problematikos formavimasis, semantinio centro ir periferijos išryškėjimas, egzistencijos dramatinio suvokimo pobūdis, pati filosofinio pasaulėvaizdžio kaita. Traktate *Apie laiką* svarbūs gyvenimo laiko ir mirties laiko suvokimo modeliai.

L. Karsavino palikimą galima suskirstyti į tris laikotarpius:

ankstyvasis — apimantis jo, kaip jauno Petrogrado universiteto dėstytojo, pirmąjį darbo dešimtmetį;

vidurinis laikotarpis — pats produktyviausias, prasidėjęs po prievartinės tremties 1922 m. iš bolševikinės Rusijos. Jo metu parašė penkių tomų apimties *Europos kultūros istoriją*;

vėlyvasis — tekstai, parašyti tremtyje, Komijos Abezės lageryje. Straipsnyje daugiausia dėmesio skiriama šiam laikotarpiui, nes būtent jo metu buvo parašytas traktatas *Apie laiką*. Jame pasireiškia jau brandi L. Karsavino filosofinė sistema, išryškėja semantiniai centrai, kuriuose vyrauja su laikinumu, artėjančia pabaiga susijusi leksika ir transcendentinės intonacijos, išplaukiančios iš ortodoksinės pasaulėjautos.

VĒLYVASIS LAIKOTARPIS

Paskutiniaisiais gyvenimo metais parašyti tekstai publikuoti anksčiau minėtame 2002 m. išleistame rinkinyje *Архив Л. П. Карсавина*. Filosofo vartojamos metaforos kelia kitokias asociacijas nei produktyviausiu tarpukario laikotarpiu: laiko, šiaurės, gyvenimo ir mirties nuolatinės kaitos, prislopintos šviesos. Ypač traktate *Apie laiką* dažna mirties tema. Ji tarsi sujungia ir užbaigia, sustabdo ir įrėmina visa tai, dėl ko gyventa. Nelaisvėje kasdienybė tampa

корреспонденция. Неопубликованные труды // Составление, предисловие, комментарий — П.И. Ивинский, Вильнюс, 2002, Университет Вильнюса, с. 110

išgyvenimai ir ontologinė vienatvė, kurią Sartre'as aprašo *Būtyje ir nebūtyje*: be ryšių, be jokių su kitais siejančių bendrumų³⁸.

Įeiti į traktato *Apie laiką* atmosferą nėra lengva. Jį galima lyginti su ankstyvojo laikotarpio tekstuose atsiskleidžiančia optimistine jausena, su pilnatvės nuojauta brandžiuoju (viduriniuoju) laikotarpiu. Ryškėja didelė, kartais kontrastinga kaita. Ankstesnį mąstymo būdą primena gerai pažįstamos egzistencinės temos ir pomėgis jomis grįsti teksto organizavimą. Tačiau minties raiška melancholiška, ne tokia ekspresyvi. Joje atsispindi stalinizmo pasmaugtos kultūros maištas, jos vergavimo terorui ir biurokratijai ženklas³⁹. Maištauti trukdo išsekusios fizinės jėgos, nors intelektualinė galia nuo to tik sustiprėja. Tačiau realių galimybių pakeisti esamą situaciją nematymas verčia egzistencinę prasmę išvelgti temporalume. Istorinė atmintis ir istorinės situacijos suvokimas sudaro prielaidas jį geriau suvokti, nei gyvenant laivės ir saugumo sąlygomis. Subjekto mąstymas tampa subjektyvus, nukreiptas į asmeninius išgyvenimus, drauge jis ekstensyvus, nes intensyviai pasireiškimui neturi fizinių galimybių (pvz., okupacijos, nelaisvės sąlygomis): „Manau, jog praeities patirtis, jos atmintis ir ypač Antrojo pasaulinio karo, holokausto ir komunizmo žlugimo atmintis turėtų mus priversti būti dėmesingiems savo kultūros tradicijai, kuri išaukštino žmogaus *subjekto* mąstymą ir meninę patirtį. Šis subjektyvumas yra koekstensyvus *laikui*: asmens laikas, istorijos laikas, būties laikas — niekur kitur atviriau ir aiškiau apie tai nekalbama. *Mes esame subjektai, ir yra laikas*. Mūsų laikų kultūroje nuo Bergsono iki Heideggerio, nuo Prousto iki Artaud, Aragono, Sartre'o, Barthes'o apmąstomos ir žodžiais arba forma išreiškiamos įvairios *subjektyvumo formos*. Lygiai taip pat ir įvairūs *laiko modalumai*, ir tai neleido mums svaičioti apie istorijos pabaigą (kaip tai buvo daroma Jungtinėse Valstijose ar Japonijoje), o skatino atkreipti dėmesį į naujas temporalumo formas⁴⁰.

Jei viduriniuoju laikotarpiu L. Karsavinas didesnę dėmesį skyrė lietuvių kalbai, dar nesusiformavusios terminijos tobulinimui⁴¹, tai vėlyvuoju laikotarpiu pasitelkiamos filosofinės sąvokos rusų kalba, tarsi suvokiant, kad į tą aplinką, kurioje gyventa, daugiau nebegrįš. Filosofas tarsi nujautė, kad jo labai gerai išmokta lietuvių kalba, įsisavinta terminija (o kartais ir paties sukurti terminai) nebus reikalingi. Per visą tarybinį laikotarpį Karsavino darbai nebuvo publikuojami, galbūt mąstyta dėl *Europos kultūros istorijos* (5 t.) perleidimo reikalingumo,

³⁸ J. Kristeva, *Maišto prasmė ir beprasmybė. Psichoanalizės galios ir ribos* (vertė G. Baužytė-Čepinskienė), Vilnius: Charibdė, 2003, p. 186.

³⁹ J. Kristeva, *Maišto prasmė ir beprasmybė. Psichoanalizės galios ir ribos* (vertė G. Baužytė-Čepinskienė), Vilnius: Charibdė, 2003, p. 12.

⁴⁰ *Ibid.*, p. 13-14.

⁴¹ Greimas, A. (1991) . Iš arti ir iš toli: literatūra, kultūra, grožis. Vilnius, p.20.

tačiau dėl krikščioniškų motyvų to buvo atsisakyta. 2002 m. išleistame rinkinyje sudėti darbai anksčiau negalėjo būti publikuojami dėl depresyvos, pesimistinės nuotaikos, ateities perspektyvos nebuvimo. Pasaulis, atsiskleidžiantis traktate *Apie laiką*, dvejopas: skurdus, apleistas, nykstantis ir kartu sakralus — suvokiant transcendentinę mirties perspektyvą.

Traktate *Apie laiką* išryškėja būties ribotumas, kuris remiasi trimis poliais — praeitimi, dabartimi ir ateitimi. Ateitis visada sugrįžta į praeitį, nes toks yra egzistencinis ciklas, kurio pakeisti neįmanoma⁴². Traktato subjektas nuolat patiria būties stokos jausmą. Kaip atsvara tam — atidus įsižiūrėjimas į kasdienybės laiką kaip savosios egzistencijos paliudijimą. Didelė praeities laiko, prisiminimų svarba, nors jie kitaip traktuojami nei M. Prousto, taip pat svetima ir H. Bergsono laiko samprata. H. Bergsono laiko kaip trukmės (*durée*) koncepcija gali būti priešpastatoma L. Karsavino laiko kaip amžinybės sampratai. Būties, laiko, pabaigos motyvai interpretuojami neperžengiant nuo mažumės įskiepytos Šv. Jono Auksaburnio ortodoksinės tradicijos ribų. Mirtis pagal L. Karsaviną taip pat yra laiko dalis⁴³. Traktate *Apie laiką* filosofo pasaulėvaizdis perdėm religinis. Religiniai motyvai sudaro filosofo pasaulėvaizdį, įprasmina egzistencijos pradžią ir pabaigą. Imama gyventi lyg ir religinės ekstazės ritmu ir nuotaikomis, primenančiomis V. Solovjovo mesianizmo idėjas⁴⁴. Religiniai jausmai sudaro subjekto gyvenimo dalį, neretai svarbiausią. Traktato *Apie laiką* filosofinė mintis įgyja tarsi maldos prasmę, padedančią įveikti liūdesį ir depresiją, žadinančią šviesių gyvenimo valandų ilgesį⁴⁵. Svarbus yra dangus, kosmoso pasaulis — jis turi akivaizdžią transcendentinę kryptį. Traktate juntama pasaulio disharmonija, suirutė, reflektuojamas laikas. Subjekto „aš“ laikinumas pasireiškia tuo, kad jis visada yra jau praėjęs, o kartu ir dar būsimas⁴⁶. „Aš“ pagal J. Lotmano minimą veidrodinio atspindžio principą tampa savo paties antrininku⁴⁷.

„Aš“ kaip subjekto buvimas traktate *Apie laiką* kuklus, santūrus, beveik asketiškas vienišojo buvimas nelaisvės sąlygomis. Kartojasi atsisveikinimo, gedulo motyvai, nujaučiant, kad gyvenimo pabaiga nebetoli⁴⁸. *Sacrum* sferą sąmoningai bandoma plėsti, nevengiant

⁴² <<Жизни без смерти нет. <...> Жизни без смерти нет и быть не может. Это значит, что нет и не может быть неизменного, недвижимого конкретного настоящего >> // Архив Л. П. Карсавина // Семейная корреспонденция. Неопубликованные труды // Составление, предисловие, комментарий — П.И. Ивинский, Вильнюс, 2002, Университет Вильнюса, с. 135-136.

⁴³ Ibid., p. 149.

⁴⁴ Ibid., p. 7.

⁴⁵ Gyvenimas suvokiamas pagal tokią schemą:

Dievas → asmenybė → amžinybė → visata → mirtis → atkūrimas/atstatymas

⁴⁶ Архив Л. П. Карсавина // Семейная корреспонденция. Неопубликованные труды // Составление, предисловие, комментарий — П.И. Ивинский, Вильнюс, 2002, Университет Вильнюса, с. 149.

⁴⁷ Lotman, J. Kultūros semiotika. Straipsnių rinkinė. Vilnius: Baltos lankos, p. 222-223.

⁴⁸ <<Сколько бы мы не сжимали свое настоящее, как бы глубоко в него ни погружались, везде, в самом пределе мы находим только жизнь через смерть >> // Архив Л. П. Карсавина // Семейная

apokaliptinės nuotaikos, būdingos M. Bulgakovo kūrybai⁴⁹. Vis dėlto traktate *Apie laiką* vyrauja depresyvi nuotaika, ryški mirties nuojauta, vis sprendžiami ontologiniai klausimai, tarsi siekiant, kad neliktų spragų, nesudėliotų taškų. Laikas suvokiamas kaip substancija, kuri leidžia įvykti metamorfozei, nes visa, kas vyksta aplink, yra cikliška. Mirtis išlaisvina nuo žemiškos būties ir buities,— užbaigia gyvenimo kelią. Egzistencija įprasmina mirtį — tai svarbiausias vertybinis sprendimas, išryškėjantis traktate *Apie laiką*. Traktato kalboje, minčių dėstymo dėsningume nėra ypatingų permainų, kurios būtų buvusios nebūdingos ankstesniems L. Karsavino veikalams, pastebėtinai meninės išraiškos priemonių minimalumas, taupumas, žodžio, atskiros frazės lakoniškumas.

BŪTIES KAIP PRARANDAMO LAIKO SAMPRATA

Idėjoms, reiškiamoms L. Karsavino traktate, aptarti pasirinkti aktualiausi aspektai — būties ir laiko transformacijos, intertekstualieji ryšiai, atveriantys filosofinės minties sąsajas su menu ir kultūra; kalbama apie L. Karsavino ontologijos interpretavimo sąsaukas su kitų autorių pažiūromis. Ypač pabrėžiamas laikinumo, praeinamumo pojūtis, užvaldęs filosofą įkalinimo lageryje metais. Temporalumas suvokiamas kaip vyraujanti meninės saviraiškos forma. Svarbu įžvelgti L. P. Karsavino mąstymui būdingą subjektyvią asociacijų seką, ieškoti joje pasikartojančių vaizdinių. Ta iki šiol patrauklumo nepraradusi metodika leidžia išryškinti kūrybinės savimonės dėmenis, apskritai priartėti prie subjektyvaus būties apmąstymo.

Traktate *Apie laiką* dominuoja trys laiko fazės — praeitis, dabartis ir ateitis, nors ne visos jos vienodai aktyvuojamos filosofinėje refleksijoje. Filosofo pasaulėvokoje ryški dabarties, esamybės projekcija. Kaip sukuriamas meninė erdvė, leidžianti praeitį išgyventi dabartyje? Koks yra „prarasto laiko“ atradimo „mechanizmas“? Minėto „mechanizmo“ pagrindinis elementas yra dabartis. Subjektas, L. Karsavino įvardijamas kaip „aš“, realiu laiku jaučiasi laisviausias savo egzistencijoje. Pasak filosofo, „aš dabartinis aktualus ir laisvas, aš būsimas dar neaktualus, aš būsimas dar tapsiu aš dabartiniu. Aš praėjęs dabarties požiūriu jau neaktualus“⁵⁰. Ypač kontraversiškai šiame kontekste atrodo aš kaip *laisvo* subjekto motyvas. Toks mąstymo, o tiksliau tikrovės transformavimo, būdas (nelaisvė→laisvė) būdingas autoriams, kūrusiems Pirmojo pasaulinio karo metais. Autoriai, „kiekvienas savaip laisvindami ar išvis tirpdydami išorinę tikrovę, mėgino pasiekti turtingesnę ir prasmingesnę jos

корреспонденция. Неопубликованные труды // Составление, предисловие, комментарий — П.И. Ивинский, Вильнюс, 2002, Университет Вильнюса, с. 135-136.

⁴⁹ Lotman, J. Kultūros semiotika. Straipsnių rinkinys. Vilnius: Baltos lankos, p. 224.

⁵⁰ Архив Л. П. Карсавина // Семейная корреспонденция. Неопубликованные труды // Составление, предисловие, комментарий — П.И. Ивинский, Вильнюс, 2002, Университет Вильнюса, с. 132.

interpretaciją⁵¹. Interpretuojant tikrovę jaustasi laisviau, nei fiziškai ją išgyvenant įkalinimo sąlygomis.

Europinėje tradicijoje „prarasto laiko“ atradimo mechanizmas ryškiausiai atskleistas Marcelio Prousto romanų cikle *Prarasto laiko beiėškant*. Proustui išorinė, objektyvi tikrovė nėra svarbi (nes ji dabartinei egzistencijai nekelia pavojaus), o „visas svarumas tenka tiems dalykams, kuriuos ši tikrovė pažadina, kurie regimi ne tiesiogiai, bet kaip atspindys, ir kurie nėra susiję su stimulą duodančio rėminančio įvykio dabartimi“⁵². Anot Ericho Auerbacho, „jo visas metodas susijęs su prarastos tikrovės atradimu dabartyje, kuriam stimulą suteikia išoriškai nereikšmingas ir neva atsitiktinis įvykis“⁵³. Tą patvirtino ir pats Marcelis Proustas: „Taip ir mūsų praeitis. Veltui bandytume ją prikelti, visos mūsų proto pastangos būtų bergždžios. Praeitis slypi ten, kur nebesiekia proto galia,- kokiame nors materialiam daikte (pojūtyje, kurį mums sukelia tas materialus daiktas), nors mes to net nenumanome“⁵⁴.

Arbatoje pamirkyto pyragaičio (*petite Madeleine*) skonis žvarbų žiemos vakarą pasakotojui pažadina palaimos jausmą. Jis bando suprasti tos palaimos priežastį ir išsiaiškina, kad palaimos pagrindas yra *pakartotinis atradimas*. Čia ypač išryškėja nevalingosios atminties svarba ir jos kūrybinės galios, leidžiančios iš naujo išgyventi praeitį. Tikroji būtis, ištirpstanti daiktuose, padeda atsiskleisti L. Karsavino laikinumo sampratai. Pastaroji gali būti vertinama kaip atsimenančios sąmonės, kad viskas dingsta laike, atspindys. Praėjusio laiko reflektavimas susijęs su tapatumo paieškomis: kokia būtybė yra žmogus, kokia jo paskirtis šioje žemėje ir pan. Manydamas, kad laikinoje egzistencijoje žmogus praranda savąjį „aš“, paprastoje įkalinto žmogaus kasdienybėje filosofas įžvelgia prasmingesnės būties ženklų, vidinio laiko cikliškumą. Ryškiausiuose traktato *Apie laiką* epizoduose dabarties pojūtis koreliuoja su praeities prisiminimais.

Ta atsimenanti sąmonė, kurią traktate taip eksploatuoja L. Karsavinas, yra daugiaklodė, „atitrūkusi nuo ano meto kintančių priklausomybių, <...> savo pačios praeities sluoksnius ir jų turinį ji regi perspektyviškai, nuolat juos vieną su kitu priešina, išlaisvina ir nuo išorinės laiko sekos, ir nuo tos siauresniosios, su akimirkos dabartimi susijusios reikšmės“⁵⁵. L.

⁵¹ Auerbach E., *Mimezis. Tikrovės vaizdavimas Vakarų pasaulio literatūroje*, (vertė A. Gailius), Vilnius: Baltos lankos, 2003, p. 579.

⁵² *Ibid.*, p. 575.

⁵³ *Ibid.*, p. 575-576.

⁵⁴ Proustas M., *Prarasto laiko beiėškant*. Svano pusėje, (vertė A. Merkytė), Vilnius: Vaga, 1979, p.40.

⁵⁵ Auerbach E., *Mimezis. Tikrovės vaizdavimas Vakarų pasaulio literatūroje*, (vertė A. Gailius), Vilnius: Baltos lankos, 2003, p. 577.

Karsavinas rašė: „<...> tampa visa savastimi praėjusiu ir visa savastimi darausi — būsimu; visa — konkreti vienybė savasties dvilypumo ir dvilypumas savasties vienybės“⁵⁶.

KAI KURIŲ KALBINIŲ REALIJŲ PERTEIKIMO BŪDAI

Kalbinių realiųjų perteikimas neišvengiamai susijęs su jų semantiniu perkodavimu, kuris nusako perduodamos informacijos istorinį ir kultūrinį savitumą. Atskirų kalbinių vienetų tiesioginis ar su transformacijomis perteikimas labai svarbus, nes nuo to, kaip tiksliai kita kalba atspindima teksto reikšmė, priklauso nacionalinį-kultūrinį ir bendražmogišką koloritą apibrėžiančių sąvokų santykis.

Tekstas yra kultūros dalis, jame gausu kultūrinių kodų priklausomai nuo žanro, kuriuo jis parašytas, istorinės-politinės situacijos, laikmečio tendencijų ir pan. Kai kuriais atvejais kultūrinis kontekstas gali sustiprinti arba susilpninti kultūrinį signalą vertimo kalboje. Lietuviškame L. P. Karsavino traktate „Apie tobulybę“ vartojami kai kurie neįprasti lietuviški žodžiai (galbūt juos galima traktuoti kaip Karsavino sudarytus naujadarus), pateikiamos kai kurių žodžių formos graikų ir rusų kalbomis: „Žmogaus protausenos pasikeitimas (metanoia) – apie jį kalbėjo jau Jonas Krikštytojas: „Metanoette, nes prisiartino dangaus karalystė“, vadinasi, „pakeiskite jūsų protausena, jūsų proto linkmę“ (ne – „darykite atgailą“, kaip paprastai verčiama, turbūt būtų galima versti dar: „apsigalvokite“, „одумайтесь“, „опомнитесь“) – yra tik vienas žmogaus persimainymo, transformavimosi, naujo gimimo iš Dievo Kristuje, reiškiny⁵⁷. Vertimo į rusų kalbą tekste naujadaras „protausena“ (vėliau neprigijęs lietuvių filosofinėje kalboje) verčiamas žodžiu *умопермена*, kuris rusų kalboje neturi tokio neįprasto darybinio atspalvio kaip lietuvių kalboje, ir rusiški žodžiai autoriaus vartoti originalo tekste nepabraukiami, kitaip grafiškai tekste neišskiriami⁵⁸. Tai gali būti vertinama kaip vertėjo pasirinktas laisvesnis teksto interpretavimo būdas.

Vertėjui pavyko sėkmingai adaptuoti informaciją rusakalbiui skaitytojui. Turint galvoje tą aplinkybę, kad L. P. Karsavino gimtoji kalba buvo rusų, informacijos perteikimas palengvėjo, pavyko išvengti didelio atotrūkio tarp kultūrinių realiųjų derinant originalo ir vertimo kalbą.

L. P. Karsavino tekste išryškėja kultūrema-neologizmas: *protausena* (pranc.. *mentalite*). Žodis *protausena* vartosenoje nepaplito, tačiau autorius, paveiktas tarpukario Lietuvoje

⁵⁶ Архив Л. П. Карсавина // Семейная корреспонденция. Неопубликованные труды // Составление, предисловие, комментарий — П.И. Ивинский, Вильнюс, 2002, Университет Вильнюса, с. 134.

⁵⁷ L. Karsavinas, Apie tobulybę // Iš rankraštinio palikimo. Publikaciją ir komentarus parengė T. Raudeliūnas // Problemos. No. 46. 1994. p. 143.

⁵⁸ А. П. Карсавин. О совершенстве (пер. А. Ковтун, предисл. и коммент. С. С. Хоружего) // Московская патриархия. Богословские труды, сборник 39, издательский совет русской православной церкви, Москва, 2004, с. 294-295

populiarios tendencijos lietuvinėti svetimoms kilmės žodžius, sukūrė naujadarą, atspindintį jaunos tautos siekį mentalinius procesus įvardyti savais žodžiais. Vertime pasirinktas labai natūralus rusų kalbai sudurtinis žodis *умоперемена*, kitur žodžių junginys *новое осмысление*, visi šie atitikmenys kildinami iš graikiško *μετάνοια*⁵⁹.

IŠVADOS

Atlikus gretinamąją tekstų analizę galima teigti, kad lietuvišką žodį *protausena* verčiant į rusų kalbą buvo stilistiškai perkoduota reikšmė parenkant neutralesnį ekvivalentą. Taigi, teksto kultūrologinių realiųjų semantika, susidariusi dviejų sąveikaujančių komponentų – kalbos ir kultūros – pagrindu, sąlygoja originalaus teksto ir jo vertimo kultūrinės-nacionalinės erdvės nesutapimo lygį. Galimi tokie atvejai, kai žodžiai, simbolizuojantys kitos kultūros realijas, gali nesukelti jokių asociacijų skaitytojui, todėl tik nuo vertėjo kompetencijos priklauso, kaip perkoduojami kultūrologiniai motyvuoti leksiniai vienetai. Perkodavimo sėkmę užtikrina kiek galima labiau adekvatus turinio perteikimas vertimo kalboje.

L. P. Karsavino traktate *Apie laiką* tęstinumas yra aktualizuojamas kaip praeinantis fenomenas. Tokia samprata labai artima ortodoksinei krikščionybei (G. Florovskis, V. Loskis, V. Rozanovas), dariusiai didelę įtaką visai Karsavino pasaulėžiūrai. Tobulumo „mechanizmas“ atrandamas ne kasdieninėje gyvenimo ir kūrybos pastangoje, o tobulybės kaip uždaro ciklo sampratoje, kai mirtį keičia atkūrimas / atstatymas ir atvirkščiai – tai, kas buvo atkurta / atstatyta, neišvengiamai sunyks.

Traktatų *Apie tobulybę* ir *Apie laiką* vaizdų-asociacijų laukas neišvengiamai sąlygojamas L. P. Karsavino tuometinės situacijos – įkalinimo Abezės lageryje. Kognityvinės-mentalinės filosofo įžvalgos, nors ir paveiktos tam tikrų fizinės egzistencijos niuansų, išliko nepakitusios lyginant su produktyviausiu jo gyvenimo laikotarpiu – XX a. 3-uoju ir 4-uoju dešimtmečiais. Esminės etnopsichologinės nuostatos atskleistose traktatuose *Apie tobulybę* ir *Apie laiką*, joms būdingas L. P. Karsavino konceptualus mąstymo būdas.

Straipsnyje iškelta egzistencijos cikliškumo koncepcija (Dievas→asmenybė→amžinybė→visata→mirtis→atkūrimas/atstatymas), būdinga traktatams *Apie tobulybę* ir *Apie laiką*, yra esminė norint konceptualiai suvokti filosofo vertybių sistemą, sudėtingą asociacijų lauką.

⁵⁹ Ibid., c.289

LITERATŪRA

1. Ališanka E. Vaizdijantis žmogus: sacrum sklaida kultūroje. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 1998. 157 p.
2. Auerbach E. Mimezis. Tikrovės vaizdavimas Vakarų pasaulio literatūroje (vertė A. Gailius). Vilnius: Baltos lankos, 2003, 577 p.
3. Donskis L. Moderniosios sąmonės konfigūracijos: Kultūra tarp mito ir diskurso. Vilnius: Baltos lankos, 1994. 267 p.
4. Eretas J. Dvi generacijos mūsų krikščioniškosios kultūros tarnyboje. Roma: LKMA Suvažiavimo darbai. No. VII. 1972. P. 3-54.
5. Greimas A.J. L. Karsavino aktualumas // Baltos lankos. No. 1. 1991. P. 40-42.
6. Greimas A. Iš arti ir iš toli: literatūra, kultūra, grožis. Vilnius: Vaga, 1991. P. 525.
7. Kallistos Ware. The Orthodox Way. NY: St. Vladimir's Seminary Press, Crestwood, 1986, 206 p.
8. Karsavinas L. Apie tobulybę. Iš rankraštinio palikimo. Publikaciją ir komentarus parengė T. Raudeliūnas // Problemos. No. 46. 1994. P. 120-143.
9. Kassirer E. The philosophy of symbolic forms. Vol. 2. London: Mythical thought.- New Haven, 1970. 298 p.
10. Kourdis E. The Semiotic School of Tartu-Moscow: The Cultural „Circuit“ of Translation // Going East: Discovering New and Alternative Traditions in Translation Studies / ed. L. Schippel, C. Zwischenberger. Berlin: Frank and Timme, 2017. P. 149-169.
11. Kristeva J. Maišto prasmė ir beprasmybė. Psichoanalizės galios ir ribos (vertė G. Baužytė-Čepinskienė). Vilnius: Charibdė, 2003. 256 p.
12. Lotmanas J. Peterburgo simbolika ir miesto semiotikos problemos // Kultūros semiotika: straipsnių rinktinė (vertė D. Mitaitė). Vilnius: Baltos lankos, 2004. 337 p.
13. Petrou I., Tsironis Ch. Orthodoxy and Cultural Identification in Modern Greece // Orthodox Christianity and Contemporary Europe / ed. by Jonathan Sutton, Wil van den Bercken. Leuven, Paris: Dudley, MA, 2003. P. 503-517.
14. Proustas M. Prarasto laiko beieškant. Svano pusėje (vertė A. Merkytė). Vilnius: Vaga, 1979. 328 p.
15. Rickevičiūtė R. Sezemano filosofijos samprata // Filosofija. Sociologija. No. 1. 1990. P. 48-53.
16. Sungaila G. Kuo skiriasi ortodoksų ir katalikų dvasingumas? (Ortodoksų perspektyva). URL: <http://www.ortodoksas.lt/2014/11/kuo-skiriasi-ortodoksu-ir-kataliku.html> (žiūrėta: 2018-01-29).
17. Tamošiūnienė I. L. Karsavino etinių pažiūrų ontologiniai pagrindai // Problemos. No. 27. 1982. P. 65-71.
18. Tylusis modernizmas (sud. E. Lubytė). Vilnius: Tyto alba, 1997. 151 p.
19. Алефиренко Н. Ф. Синергетика лингвокультурологии как методологическая проблема // Русское слово в центре Европы: сегодня и завтра. Братислава, 2005. С. 75-79 с.
20. Арутюнова Н. Д. Метафора и дискурс // Теория метафоры: Сб. науч. тр. М.: Прогресс, 1990. 256 с.
21. Архив Л. П. Карсавина. Семейная корреспонденция. Неопубликованные труды // Составление, предисловие, комментарий — Ивинский П. И. Вильнюс: Издательство Университета Вильнюса, 2002. 238 с.
22. Богин Г. И. Модель языковой личности в ее отношении к разновидностям текстов. Л., 1984. 256 с.
23. Воробьев В. В. Лингвокультурология (Теория и методы): монография. М.: РУНД, 2008. 340 с.
24. Карсавин Л. П. О совершенстве (пер. А. Ковтун, предисл. и коммент. С. С. Хоружего)// Московская патриархия. Богословские труды. Сборник 39. М.: Издательский совет русской православной церкви, 2004. 401 с.
25. Ковтун А.И. Чеслав Милош о языке : (деконструкция представлений в эссе <<Придорожная собачонка>>) // Актуальные проблемы современного литературоведения

- и фольклористики. Алмата: Казахский национальный университет им. Ал-Фараби, 2006. С. 63-72.
26. Ковтун А. И. Многоязычие как константа языкового сознания Л.П. Карсавина. О переводе трактата Л.П. Карсавина << О совершенстве>> // Kalbų studijos. Nr.13. 2008. С. 38-43.
 27. Леонтович О. А. Русские и американцы: парадоксы межкультурного общения. Волгоград: Перемена, 2002. С.435.
 28. Лосский В. Н. Очерк мистического богословия восточной церкви. Догматическое богословие. Свято-Троицкая Сергиева Лавра, 2012. С.586.
 29. Лотман Ю. М. О семиосфере / Лотман Ю. М. Труды по знаковым системам. Тарту, 1984. С. 20-29.
 30. Слышкин Г. Г. От текста к символу: лингвокультурные концепты прецедентных текстов в сознании и дискурсе. М.: Academia, 2000. С.128.
 31. Сорокин Ю. А. Чем художественный перевод отличается от нехудожественного? (Предварительные и априорные рассуждения) // Социокультурные проблемы перевода: Сб. науч. тр. Вып. 8. Воронеж: Изд-полиграф. центр Воронеж. гос. ун-та, 2008. С. 44-49.
 32. Степанов Ю. С. Контакты. Словарь русской культуры. Опыт исследования. М.: Школа << Языки русской культуры>>, 1997. С. 824.
 33. Телия В. Н. Основные постулаты лингвокультурологии // Филология и культура: материалы второй Межднар. конф. ТГУ им. Г. Р. Державина, 1999. С. 45-47.

QUESTION OF CULTURAL IDENTITY PERIPHERY: PUBLIC-CULTURAL VIEW SKETCH OF L. P. KARSAVIN

Jonas Jonušas*
Mykolas Romeris University

Summary

The article considers the environment which affected L.P. Karsavinas (1882-1952), especially during the period of his life in Kaunas. It is attempted to reconstruct a creative self-awareness of the philosopher, which has been already affected by camp atmosphere and the raised in the treatise About perfection ideas, which gained bright existential nuance as well as interfaces of his personal destiny are analyzed in detail. L.P. Karsavinas is a famous religious philosopher, culture historian, who lectured in the University of Lithuania in the forties – fifties of the 20th century, and later in Vytautas Magnus University together with his internationally recognized colleagues lawyer M. Romeris and a philosopher V. Sezemanas. Deported from Russia, he easily transformed linguistic self-awareness from Russian to Lithuanian. Treatise ‘About perfection’ was written in 1952 in Abeze camp. The most important metaphysics ideas of L.P. Karsavinas are included in this work as well as in his another work On Time (1950). Very popular concept is given in Greek μετάνοια (in Lithuanian neologism created by L.P. Karsavin protausena). The aim of analysis is to determine, how many and how elements of different cultures (inherited and obtained) affected the way of philosopher’s thinking, linguistic worldview, values purification. When making conclusions, it can be stated that in his treatise About perfection L.P.Karsavinas gets free from language limitations, uses neologisms in order to express a certain abstract thought.

Keywords: cultural value, language consciousness, temporality, linguistic worldview, spiritual security.

Jonas Jonušas*, humanitarinių mokslų daktaras, Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo fakulteto Humanitarinių mokslų katedros docentas. Mokslinių tyrimų kryptys: tarpkultūrinė komunikacija, kultūrologija, specialybės kalba.

Jonas Jonušas*, PhD in humanities, assoc. Prof. Mykolas Romeris University, Faculty of Public Security. Research interests: intercultural communication, culturology, language for special purposes